

KABDEBÓ TAMÁS

Mit ér és milyen az ember, ha magyar, a diaszpórában?

Természetesen, szétszórtságról is beszélhetünk. Ezek a szavak: diaszpóra, szétszórtság, kifejezésként a Kossuth-emigrációval kapcsolatosan jelentkeztek, de még ma is tartják eredeti jelentésüket. A magyar bőkezű nép, a magyar nyelv gazdag, erős nyelv, előbb-utóbb beolvasztja a szemantikailag odaiálló idegen szavakat, képzővel látja el azokat, és jelentésbokraikat tovább lombosítja.

Amikor az 1990-es években Magyarországra gondolunk, két egymást átfedő képet látunk, belső térképekhez szokott szemünkkel: a szentistváni Nagymagyarország képét, és ezen belül a mai nap realitását, a trianoni Magyarország összezsugorodott határait. A beavatottak tudják, hogy a szentistváni Magyarország csak nagyjából volt, az országalapító korában az, amivé az Árpád-házi királyok alatt fejlődött, és tudják, hogy még a trianoni csonka országon is igazított valamit az orosz terjeszkedés. A lényegen azonban mindez nem változtat.

A középkori Magyarország 1526-ig, főleg Hungária néven szerepel korabeli térképeken. Még egy 1634-ben, az Elsevier fivérek által Hollandiában kiadott könyv is: *Respublica Hungariae*-ről beszél, latin nyelven, mely bennünket, mai magyarokat legalább két dologról győzhet meg. Először is arról, hogy a középkori és újabb kori lingua franca, a latin közvetítésével még mindig, három részre szakított földünkkel is az európai köztudat gyűjtőpontjában álltunk, másodszer pedig arról, hogy Hungária szinonimája maradt Magyarországnak, a Buda visszafoglalása utáni időkig.

Hazánk fokozatosan veszítette el hatalmi, gazdasági és – időlegesen – kulturális pozícióját. Mohácsnál az egész függetlensége veszett el, a részeké pedig átalakult erdélyi félönállósággá, illetve a királyi Magyarország határvédő, de nem csak magyar érdekeket védő őrvonallá. A török hódoltságot népességcsökkenéssel és máig kiható gazdasági lemaradással kellett megfizetnünk. Az egyesülő, a török iga alól felszabaduló ország nem az lesz, a tizenhetedik század végén, amiért Bethlen Gábor a szabljáját, Zrínyi Miklós a tollát és a kardját hegyezte; félgymarmati ország lesz, kivételes státust élvező Habsburg-tartomány. Lényegesen az 1790/91-es függetlenségi nyilatkozat változtat majd ezen, helyesebben ez szentesíti, amit a nekiveselkedés, elbukás, föltápaszkodás száz esztendő alatt egybegyűjtött. Külföldi szemmel indokolt, ha nem is jogos, hogy Magyarhon történetét, a tizenhetedik századtól mint Habsburg-történelmet tanítják az amerikai egyetemeken, hogy az angol történetírás igyekszik hangsúlyozni, a magyarországi nem magyar nemzetiségek erős, főleg népességbeli fejlődését, és azt, hogy a „korona” érdekei időnként elváltak az „ország” javától.

A végvári vitézeket, ha történetesen Bécs alatt vagy Nándorfehérvárott haltak meg, senki sem tekintette kivándorlónak, vagy diaszpórában élt magyarnak. Temesvári Pelbárt Karinthiá-

ban, Burgenlandban, Debreczeni Ferenc deák Londonban, Tar Lőrinc barát St. Patrick földjén ugyanúgy *hangarus*nak számított, mint a Lengyelhonban királlyá avanszált Báthori István. Amíg a szentistváni Magyarország eszméjének hatása egyetemes volt, amíg a szent koronát, Buda visszafoglalása után újra a fejükre nem tették az osztrák császárok, addig a külföldön került magyar vándornak számított, aki előbb vagy utóbb, életében vagy holtában megtér majd magyar földre a Kárpát-medencében. Így hitték eleink, mai szóval: ez volt a norma.

A bujdosó fogalma a kilépő kurucokkal került a magyar — a magyarokat számon tartó nemzetközi tudatba. Értjük, hogy Balassi Bálint lengyelországi tartózkodása során bujdosónak érezte magát, továbbá számkivetettség mindig is létezett, akár Orseolo Pétertől kezdve. Ám a kurucok előtti számkivetettek, bujdosók egyedi balsorsnak, ideiglenes állapotnak tekinthették a hazájuktól való huzamosabb távolmaradást. Thököly, majd Rákóczi kurucjai lesznek azok, akik kénytelen-kelletlen elfogadják, hogy nem térhetnek vissza, akármilyen sokan vagy kevesen vannak, mert az ország, ahol elférnének, hová visszafogadnák őket — nem létezik többé.

*Menj hát a világ szélére,
Ott akadsz jobb szerencsére,
Ahol élsz magad kedvére,
Nem szorulsz német nyelvére!*

mondja az *Én is hajdon magyar voltam* című kuruc nóta.

Figyeljünk föl azonban arra is, hogy már a *Csínom Palkó*, tehát az egységesíthetőnek és függetlennek remélt haza idejében írt ének „darulábú, szarkaorrú, nyomorult németesség”-ről dalol, és „nagyszájú horvát”-ról, tehát, mai szóval, elidegeníti az akkori népesség több mint egynegyedét. Ez annál szomorúbb, minél inkább fontolóra vesszük, hogy a költő Zrínyi, aki magyarnak tekintette magát, vérségileg és nyelvíleg egyaránt magyar és horvát volt, Hunyadi János nemkülönben, vérségileg magyar és román. A lényeg mégis ez: Zrínyi-Zrínsky és Hunyadi-Szibinyáni egy történelmileg egybeforrott közösség magyarjai voltak.

Bízást elmondhatjuk, hogy mindaz, aki Nagymagyarország területén a kuruc időkig magyarnak tekintette magát, nem feltétlenül volt magyar származású: a magyarság, mármint az, hogy valaki *hungarus*, gyűjtőfogalom volt. A magyar korona szolgálata, a magyar törvények betartása, a magyar nyelvűség, a magyar kiváltságok élvezése, a magyar birtok kizárólagosság nélkül tartoztak bele ebbe. Jól érzi ezt az országra és önmagára vonatkoztatva a 19. század három nagy magyarja: a félosztrák Széchenyi, a félnémet Kossuth és a szláv vérű Petőfi: magyar az, aki szívében és szándékaiban az.

Amikor a kuruc időkben bujdosásra kerül a sor, a hazájukat elhagyók sem mind vérségileg magyarok, hanem olyan hazafiak, akik egy független haza eszmével azonosították magukat, akár írásban, akár gyakorlatban. Az önálló magyarhon eszméjével. Három motívumot ragadjunk ki most:

*Harcoltam én a hazáért,
Hazáért és szabadságért!
Búval eszem most kenyerem,
Bujdosó lett énbőlőlem.*

(Megjártam a Hadak Útját)

*Vezérelj messze földre,
Idegen nemzetre,
Hol lakjam békeességben,
Hol lakjam békeességben.*

(Zöld erdő harmatát)

*Istenem, mit tegyek,
Immár hova legyek?
Mire jutok végtére?!
Ezentúl mit érek?*

(Boldogtalan vagyok)

A bujdosók tehát azért szakadtak idegenbe, mert idehaza a *házáért és szabadságért* harcoltak, s ez elveszvéen, nem lehetett maradásuk: kinti létük fő reménysége abban állott, hogy *lakjanak békességben*; s modern szóval, egzisztenciális kérdésük ez lett: *ezentúl mit érek?*

E legutóbbiban megcsendül, lám, már 1715-ben, a maga kuruc dalait is megíró Ady, s az irodalom történetét bensőségesen ismerő Domokos Mátyás Argentínában is visszhangzó közös kérdése; mit ér az ember... ha magyar... a diaszpórában?

A Kossuth-emigráció magamagára, és történései reá, főleg két kifejezést használnak, a *diaszpórát* és az *oldott kévét*. Az 1849-es magyar emigráció, mely Törökországon keresztül a nyugati államokban, végső állomásként főleg az Újvilágban találja meg új vagy ideiglenes otthonát, a kor nagy történése, Jánossy Dénes szerint kezdetben közel hatezerre tehető. Ez az évek során háromezer-egynéhány főre apadt, de a francia—osztrák, illetve porosz—oszt-rák háborúk következményeképpen ismét földuzzadt. A politikai emigráció mellett, gyakorta azzal egy ütemben, megnőtt a magyarhoni kivándorlók száma. A múlt századi emigráns a bujdosó utóda: mindkettőt politikai megfontolások vezérlik, hazájuk nem ritkán menekülésszerű elhagyására. Adott politikai változások hazavezérlik az emigránsok dandár-ját, egy részük azonban letelepszik vendég hazájában. A kivándorló társadalmi/gazda-sági/személyes okok miatt hagyja el hazáját. Huzamosabb idő elteltével e kettő összemosód-hat: az emigráns, a kivándorló egyaránt szétszórtságban él. A nemzetközi emigráció *Általános Természetrajzát* Tábori Pál készült megírni. A három kötetre tervezett munka első kötetének angol nyelvű londoni kiadása után a szerző váratlanul, 1974-ben meghalt.

1867 a kiegyezés éve és a konjunktúra kezdete a Monarchiát vállalra vevő Magyarorszá-gon, de a megsokszorosodó kivándorlásé is. Részben, mert a városba készülő, a fellendülő iparban állást remélő milliónyi földnélküli gyéren találja meg a számítását, részben, mert a rendezett határok polgára rendezetten átlépheti a határokat, hogy idegen földön jobb megélhetést keressen.

A most már hullámokban külföldre induló magyarság, egyéni származásra való kevés tekintettel, történelmi gyökereit tekinti mérvadónak: az Igrityek, a Hermanok, a Mlinarikok jobbára magyarnak vallják magukat, ugyanúgy, mint a Petőfiek, a Bajzák, vagy a Molnárok és a Bekék. Szembeszökő ez, mert időközben lejátszódott az 1848—49-es szabadságharc, amikor a horvátok, a rácok, a románok nem a magyar szabadságot, hanem a magyaroktól való elszakadást látszottak támogatni. Más kérdés, hogy ezáltal Bécs eszközei lettek, s a horvátok — például — egy tapodtat sem jutottak előbbre osztrákbarátságukkal, mint a magyarok osztrák ellenségükkel.

A Duna-konföderáció eszméje az első világháború végén ismét fölbukkan. Amit nem sikerült Czartoryski lengyel hercegnek 1831-ben létrehoznia, amit Blackwell brit diplomata 1836-ban kormányánál sürgetett, amit Kossuth az 1850-es években kidolgozott, azt Jászi Oszkár 1918-ban újjáélesztve tette közzé. A Dunai Egyesült Államoknak svájci mintára megtervezett gondolata magyar központú volt, s be nem vallott célja a szentistváni Magyarország átmentése.

Trianon nyugati terv volt, a határok újrajzolásának, a magyarországi kisebbségek etnikai igényei kielégítésének, Közép-Kelet-Európa újrendezésének terve. Tény, hogy Magyarország 1918-ban nem volt homogén nemzetállam, mert a nemzetiségek fölerősödtek, és külön szekciós tudattal rendelkeztek már; de a kikerekített utódállamok még kevésbé lettek azok! A kisebbségek átrendeződtek, s a régebbi, a kohéziós történelmi erők helyébe lépő alkalmi politikai csoportok gyakorolták a hatalmat.

A második világháborút követő kiáramlás ugyancsak megkülönböztet immáron egy többretegű emigrációt, és a gazdasági pangás, a területi átrendeződés és az általános kilátástalanság miatt távoli hazát kereső kivándorlókat. Ha a volt magyarországi területekről kiözönlő színes népcsoportot nézzük, már nem csak „főleg magyar”, hanem „szlovák”, „horvát”, „román” kivándorlókkal is van dolgunk, és igencsak nemzetközi zsidókkal. Magyarország földrajzi szétdarabolásával és az utódállamok megeremtésével, területi növekedésével a történelmi magyarságtudat meggyengül. Nem sorvad el.

A második világháború után külföldre települt magyarokból kikerülő politikai emigráció részben németbarát, részben bolsevizmusellenes, részben a visszacsatolt területek magyar földjén befolyásos állásokat betöltő egyénekből került ki. A többi kint ragadó vagy kivándorló több csoportból tevődik össze: katonák, leventék, birtokosok, földnélkülivé vált parasztok, szakmunkások, kalandorok is vannak közöttük, s ha idevesszük a rákövetkező éveket, akkor szép számmal kitelepített svábok is. Ma is kapcsolatban állok két ilyen, ma Németországban élő sváb családdal. A családok most késő ötvenesekben járó tagjai ma is Dél-Bácskát tekintik *ott*-honuknak. Összevéve, a háború utáni hullámok családjai hol el-élszigetelődtek, hol pedig nagyobb csoportokban telepedtek le, tehát közösségeket alkottak.

A szétszórót, tehát szigetszerű letelepedésnek hatalmas (hatásaiban és nagyvonalakban) megfelelője az a kisebbségi lét, mely a határok átrendezése által több millió honos magyarnak a Kárpát-medencében is osztályrésze lett. Ha felelnünk kell tehát arra a kérdésre, hogy *Mit ér, és milyen az ember, ha magyar*, akkor egy hármasszoros kép felmutatásával válaszoljunk: az *Óhazában*, a *Kisebbségben*, a *magyarság egyéb Szigetein mit ér?* Ami kérdésre kérdés, akárcsak Szekfű Gyulánál a 30-as években, hisz a *Mi a magyar?* kérdésfelvetésre a feleletek részben előlegezték a mai kérdéseket.

Az 1956-os forradalom létrehoz egy kezdetben minden előbbinél népesebb és többszintű emigrációt, melynek történetét Borbándi Gyula avatottan írta meg. Létrehoz továbbá egy minden addiginál kiterjedtebb belső emigrációt, mely a gondolatközlés félelmében él, ahogy az 1957–87 közt eltelt otthoni harminc évet Csoóri Sándor oly jól jellemezte. Nem véletlen, hogy a hűbéres belső hatalom akkor csap le, hogy „kitépje” Csoóri, Csurka vagy Konrád „tollát”, amikor azok kilépnek a fekete mágiás öncenzúra köréből, és külföldi magyar hallgatóság előtt mondják el azt, amihez otthon vagy semmilyen, vagy csak burkolt fórum létezhetett.

Az ötvenhatos kiáramlás durván számított kétszázezerjéből mintegy 140 000 nyugati országokban telepedik le, megkezdik sziget-magyar életét. Ez a diaszpóra erősebb, hatásosabb, életrealóbb is a korábbiaknál, mert fiatalabb. Az 1956-os menekülttől a befogadó ország fiai ritkán kérdezik meg: a bőrét mentette-e, vagy jobb élet után repesett? Ha feltételezik, hogy mindkét indítók indító ok volt abban, hogy az illető „hazát cserélt”, akkor, sok esetben, eltalálják az igazat.

Minden ember elidegeníthetetlen joga, hogy emberhez méltó életet éljen, szülőföldjén. Ha a hódítások, jogtiprások sorozata a szülőföldet a szabadság sírkeresztjévé változtatja, ha a várható tisztességes megélhetés helyett idegenek fölözik le a hasznot, ha a nép javát fullajtárok elveszejtik, hűbérként idegeneknek juttatják, ha a népesség sűrűbb lesz egy vidéken, mint amennyit gondos befektetés nélkül az a vidék eltartani tud, akkor a kivándorlás természetes.

Az emberiség történetében a végleges helyzetváltoztatásnak számos példájával találkozunk. A nagy népvándorlások fiai a jobb legelők, illetve a mögöttük ugyancsak gazdagságot kereső nomádok nyomása készítette arra, Nyugatnak vonuljanak. Európa kiterjeszkedésének korában a hajós népek kolóniákat alapítottak Keleten és Délen, s ezek a kolóniák helyel-közzel új nemzetek bölcsői, nagyarányú kivándorlások helyőrségei lettek.

Tegyük föl, hogy 1650-ben, Massachussetts-ben, John Fairbankstól megkérdik: „Mit ér az ember, és milyen, ha angol, és diaszpórában él?” Naplóiból tudunk annyit róla, hogy

megszerkeszthetjük feleletét. „Angol vagyok, angol hajón jöttem, hazámbéli szerszámokat hoztam, idekint, angol kandallóval a közepén, angolmódi házat építettem. Angolcsatos az övem, a csúcsos farmerkalpagom, angolmód vetek, aratok, csépelem a gabonát. Tíz angol könyvem van, angolul írok, olvasok. S ami a fő: sem a király, sem Cromwell nem parancsol már nekem, hogyan olvassam a Bibliát. Annyit érek, amennyit adományából az Istennek visszaszolgáltathatok.”

Minden kor embere másként határozza meg különvalóságát, önnön értékeit. A nyelv rugalmasan követi a szellem mozgékonyosságát. A 18. század bujdosóit felváltják a 19. század emigránsai és telepesei, a 20. század második feléig pedig tartja magát a diaszpóra, illetve a szétszórtság, és az oldott kéve elnevezés. 1956 után számos további szinonimával színezték a tarka nyelvi szöveget. „A disszidensek” rosszízű elnevezés volt, ’45 utáni kezdettel, a „külföldi magyarok” pontos, de ízetlen, „a külföldi magyar honfitárs” mesterkéltséggel, a „külföldre szakadt hazánkfia” eufemisztikus. Mi, idekintiek, tréfásan angol-magyaroknak, ír-magyaroknak stb. neveztük magunkat, a bevett amerikai magyarok példájára, de kiformalódott két tréfás gyűjtőnév is: magyar-magyar és világ-magyar.

Az ’56-os kiáramlás megtelepedettjeinek legszerencsésebb és legpontosabb megjelölése a szigetmagyarság. Bátran alkalmazható a bármikor kijött és idekint letelepedett magyarokra is. Az elnevezés Nagy Károly amerikai magyar brunswicki tanártól származik, aki tisztaszívű ember, annak ellenére, hogy gyakran a politikailag kompromittált Világszövetség zavaros tengerén evezett.

A századvég megérte azt, hogy a rádió, televízió, elektrotechnika, lézer és atomenergia alkalmazásával, a számítógépek és rakéták segítségével az ember elrugaszkozhatott a föld pereméről és átlépte a világűr küszöbét. Jól látta Marshall McLuhan: az emberiség innentől kezdve már egy globális faluban él. „A távolságot mint üveggolyót”, írta a költő... a távolságok összezsugorodtak. Technikailag könnyebb, s az út gyorsabban megtehető Buenos Aires-től Budapestig ma, mint 200 évvel ezelőtt Biharból egy pozsonyi országgyűlésig.

Amit azonban McLuhan és a technokraták gyakran elfelejtenek, az a pszichológiai távolság, mely az egyik embercsoportot, sajátos kultúráját a másiktól elválasztja. Ettől, a „kultúrماغány farkasfogától” féltett engem Illyés Gyula aggóató levelében, amikor 1969-ben Guyánába mentem. Visszaírtam neki, hogy velem lesznek a *Hét évszázad magyar versei*. S miközben fekete főnökeimmel civédtem, s a vöröshangyákat a tornácon hajkurásztam, elkészítettem 400 magyar vers angol nyersfordítását is. Mindazonáltal az általános diktum ez: valóságos határokat újra lehet rajzolni, a meglevőket át lehet repülni, de az ember és ember, kultúra és kultúra közötti távolságot csak lelki közeledéssel lehet legyúrni.

Az idekint élő magyarság, ameddig erre az odabenti cenzúra miatt szükség volt, létrehozott egy sajátos irodalmat. Kultúrája magyar volt, nyelve is, fogékony, mint a színes film, rögzítette a nyugati hatásokat, és szókimondó szerepe mellett kifejezett még egy sorsközösséget: az ’56 után kikerült, az egyéni szabadságban élők, és a nemzet szabadságán munkálkodók irodalmi közösségét. Az otthoni demokratizálódás a kinti létből előbb-utóbb kioldja az emigráns ízeket, átalakítja a bárholi magyar irodalmat, ám nincs receptje az újházában letelepedett szigetmagyarság számára.

Az 1970-es években, az Ausztráliában másodgyökereket vert Dezséry András *kétlaki*-ságnak nevezte azt a létet, amikor egy idekinti magyar megőrzi kultúráját, s ugyanakkor beleilleszkedik az újháza társadalmába. Néhai Thinsz Géza, svédországi magyar költőnél a *kétlaki* volt a leggyakoribb, a legjellemzőbb jelző, míg az Angliában, Dél-Amerikában, Olaszországban, USA-ban és Írthonban is dolgozó, tehát helyet változtatató Kabdebó Tamás *kétszívűség*nek nevezte létállapotát.

Egy angol ismerősöm, világháborús vitézségi érem tulajdonosa, élete nagy feladatának tartotta a *barbadosi* nemzeti irattár megalapítását. Kétlaki angol lett. A magyarságára büszke Gábor Dénes, mint a hologram *angol* fölhalálója kapott Nobel-díjat. Szent-Györgyi

Albert egyidejűleg volt amerikai tudós és a magyar értékek megszállott őrzője. E pár kiragadott példa, melyet százal könnyen lehetne szorozni, remélem, sokakat meggyőz arról, hogy már csupán szimbolikusan értendők a múlt századi költői szentenciák:

„szívet cserél az, ki hazát cserél”

„a nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely”.

Ma prózaian az első költői mondatot így értelmezném: ne sorvaszd el magyar szívedet akkor sem, ha világgjáró passzusok, idegen nyelv, idegen közeg egy második szív működését is szükségé teszik kebledben. A második mondat ítéletét földrajzilag meg kell fordítani: igenis, van számodra hely! Elsősorban azoknak, akik a határtolagatásokkal *számon kívül maradtak*. Nem ők hagyták cserben hazájukat, hanem honostól együtt a *cserbe* helyezték őket, s így, szükségszerűen, honjukat egy idegen hazában lelik. Mentség a földcsere azok számára is, akik *emberségük megőrzése érdekében* telepedtek le külföldön. De külföldön is lehet szülőhazájához hű a magyar, egyszerűen azzal, hogy szívében — ha úgy tetszik, *első* szívében — megmarad magyarnak, ha megőrzi eredeti kultúráját, fölmutatja értékeit, nem csak a trianoni határok által körülzárt kis területnek, hanem mindannak, amit földrajzilag, történelmileg és kulturálisan a *haza a magasban*, a legnagyobb szellemi Magyarország jelentett és jelent. Mert tudni való, hogy Késmárk is haza, habár a múltban, Kolozsvár is haza, Mátyás szobrával, Temesvár és Tökés László bátorsága is haza, Marosvásárhely, ahol magyar vér folyt is, haza, Rodostó, Kossuth turini háza, Kovács Mihály amerikai szobra, a bécsi Nemzeti Könyvtár magyar gyűjteménye, az Új Látóhatár, a Dél-Amerikai Magyar Hírlap bekötött évfolyamai is haza, nemkülönben Szathmáry Lajos könyvtára a chicagói egyetemen, és Határ Győző wimbletoni háza, amit Hongriscule-nak hívnak.

A szemmértéked, az összehasonlítási alapod, az értékrendszered nagy vonalakban az kell hogy legyen, mint vándor elődeidé, akiket még visszahívhatott egy földrajzilag is tágas haza. A mai tágasság a szellemiségben rejlik. Atyai barátomat, Cs. Szabó Lászlót idézném:

„Úgy állsz meg a heidelbergi hídon, hogy hallgatagon Szenczi Molnár Albert könyököl melletted a korlátra. Hallod az utrechti, leideni harangszót, félfüllel még Apáczai Csere és Tótfalusi Miklós is hallja. Kenyérdarabokat dobsz a hajó mögött le- és felcsapó sirályoknak, Bethlen Miklós dobja azokat veled együtt. Nézed Krakkóban a királysírokat, fél szemed Komjáti Benedeké. Ha elkeveredsz Canteburyba, kérj útbaigazítást latinul, mint Szepsi Csombor Márton. Olvasod Erasmus sírkövét a baseli dómban, Pápai Páriz is olvassa mögötted.”

Igen, mondhatnák egyesek ellenvetésképpen, a *Haza a magasban* című Illyés-vers szellemében, egy idekinti Berzsenyi-kötet *a haza egy eleme*, de azé a hazáé, mely *otthon van*, ahol mindenki, a villamoskalauz is magyarul beszél. Ez a szemlélet ma már maradi. Azért az, mert bárhol, bárki megteremtheti magának a történeti (és nem a trianoni vagy az aktuális) haza képeivel, dalaival, verseivel *azt* a magyar szobát, zugot, sarkot, *ahonnan*, aminek delejes erejével a világot nézi, annak jelenségeivel birkózik. Az *otthont* kiegészítő *ithon* megteremtésére gondolok. Nem magányos sasfészekre, hanem a szeretet, a barátság és a hasonló értékek megbecsülésének szálaival összekötött vagy összeköthető szigetcsoportokra, másszóval a magyar kultúra külföldi végváraira.

Nemrég a New York állambeli Rochester városában tartottam a Duna-konföderációs tervek történetéről előadást. A közönség: Rochesterben élő, otthonról kilátogató, Erdélyből kimenekült, és Jugoszláviából, helyesebben Újvidékről kivándorolt magyarokból tevődött össze. Összekötötte őket a közös nyelv, a közös gyökerű kultúra, s az a tény, hogy a Kárpát-medencében közép-kelet-európai népekkel együtt éltek.

Kétféle irányzatot látunk világviszonylatban megnyilvánulni: az egyik a kis népek, sőt a legkisebbek önállósulásának, szuverenitásának nyomatékos jelentkezése. A baszkok, az örmények, a szlovénok, a walesiek is külön értéknek látják beolvasztatlanul bekebelezett

saját magukat: a másik, hogy gazdasági integrálódásra, nagyobb, versenyképesebb egységek létrehozására szükség van. Aki gazdaságilag mint nemzet nem zárkózik föl, az a technikai haladásból kimarad, életszínvonala csökken.

Az idekinti szigetmagyar gazdaságilag ahhoz az országhoz tartozik, ahol él, még akkor is, ha manapság ipari vagy piaci kapcsolatot teremt az óhazával, lelkiileg viszont ahhoz a szellemi hazához tartozik, amit magával hozott, azóta ápol: önmagában, esetleg önnön szigetén belül fejlesztett. A kinti magyar élet különössége, milyensége abban rejlik, hogy egyes elemek vagy mozaikkockák, mint pl. a néptánc vagy a disznótoros vacsora, külön, sajátos jeleget öltenek. Ha a hetvenes évek bradfordi magyarjaira gondolok, táncsoportjukat látom fontosnak; a Sao Paulóban lakóknál a bencés gimnázium létrejötte a lényeges; Dél-Londonban többek között a hammersmith-i magyar könyvgyűjtemény, Chicagóban Szathmáry Lajos gyűjteménye, az egyetemen, Rómában részben a Szent István-ház, amely vendégül lát otthoni zárandokokat, és alkotóháza századunk nagy magyar egyházi festőjének, Prokop Péternek, részben az ún. „Triznya kocsmá” a kis Aventinón. Valóban, mindez: non est ita, azazhogy: pars pro toto; idekint a *rész* felel magyar mivoltunk *egészéért*.

Az otthoni lét hatalmas, részleteiben alig belátható, újra és újra alkotott összefüggő magyar freskó; a diaszpórában élő szigetmagyarság magyar élete a magyar kultúra mozaikjaiból összeállított kép.

Minden mozaik más, mint ahogy az alkotóelemek összetétele is más, és minden mozaik értéke, mert a globális faluban, aminek egy-egy utcájában élünk, egyre inkább összeállítható lesz egy tabló: a szigetmagyarság élete és kultúrtevékenysége. Ennek az életnek milyenségéhez tartozik a félelemnélküliség és a választás. Otthon beleszülettünk abba, hogy magyarok vagyunk, idekint rajtunk múlik, hogy azok maradunk-e. Mivel az elmúlt négy és fél évszázad során ritka volt hazánkban a cenzúramentesség, az idekint élő magyar — lett legyen bujdosó, emigráns vagy telepes — missziót teljesített azzal, hogy megjelentette az otthon meg nem jelentethetőt. Jelenleg erre nincs szükség. De szükség van továbbra is egy pártatlan „külső hangra”, mely tárgyilagosságával a mindenkori otthoni (véltető) pártérdek fölött áll, s mint ilyen, a kultúrán *belül*, de a politikán *kívül* elemzi a magyar valóságot.

E sorok írója öt évvel ezelőtt, amikor még sokmindannyiunk könyveit a zárolt osztályon tárolták, a Széchenyi Könyvtár egy nemzetközi ülésén javasolta egy hungarológiai kézikönyv összeállítását. Ez a könyv, mely akkor még korán virágzó mandulafának tűnhetett, feltüntette volna — feltüntetné! — nem csak a kerek földgolyóbis magyar kiadóit, újságjait, könyvtárait, hanem a létező kultúregyesületeket, klubokat, vallásos és baráti közösségeket, könyvüzleteket, rádióállomásokat, egyszóval mindazt, amivel egy nagy, mindenrová elérő kézfogást elősegíthetünk.

A másik kép egy hatalmas, szerteágazó, alagutakat és magasvasutakat, parkokat és ligeteket magába ölelő metropolist ábrázol. Ez a képzetbeli (nem képzeletbeli, hanem részben máris valóságos) világváros Budapestet mint központját ismeri el, míg kerületi gócpontjai Kolozsvárott, Újvidéken, Pozsonyban vannak, kies villái Clevelandban, Torontóban, Buenos Airesben állnak.

Az embernek nem csak jogai, kötelességei is vannak. Elsőrendű kötelessége, hogy az életben lehetőségeihez és tehetségéhez képest megállja a helyét. A Biblia ezt úgy mondja, hogy gazdálkodni kell a talentummal. Az ember szükségképpen egy kisebb egység, egy bizonyos nemzet vagy népcsoport tagja. A nemzet a huszonegyedik század küszöbén mindinkább főrészt történelmi egység, melynek kötőanyaga a sajátos kultúra. Ez a sajátos kultúra valamikor egyazon talajon termett. A világ gazdasági, kulturális és kommunikációs hálózatának megnövekedésével a kultúra és az azt hordozó egyed ma családokként, csoportosan, szigetenként is tovább élhet a föld bármelyik pontján. *Magyarnak lenni ezeken a szigeteken annyit jelent, mint élni a kultúra kivételi, közvetítési, átültethetőségi lehetőségeivel.* A milyenség külhonról külhonra különböző kell hogy legyen, hiszen a közös történelmi kultúra egymástól távolosó vidékre kivándorolt képviselői más és más kincsekkel megra-

codva érkeztek, más és más drágaköveket képesek felmutatni. Ugyanakkor a szigetmagyar-ság kultúrája jellegénél fogva egymásra is hasonlít: részben abban, hogy egy tőről fakadt, részben abban, hogy magyarságát a szétszórtságban saját szabad választásaként éli meg, részben abban, hogy szükségképpen, egyedenként az egészet csak egy mozaikkal gazdagíthatja, s végül abban, hogy megtartásáért az idegen közegben mindvégig harcolnia kell. Ez a harc azonban szép és nemes, és többsíkú embert teremt.

Mit ér... a szigetmagyar? Az érték kérdése a legnehezebb, holott az értékmérőket némileg már előlegeztük. Minden ember annyit ér, amennyit emberségével a latban nyom. Másszóval annyit, amennyi hasznot hajt, a szó legtágabb értelmében véve. *Mint idekinti magyar – az ember annyit ér, amennyire magyar kultúráját megőrizni, s annak hajtásaival magyar és nem magyar embertársait megajándékozni képes.* Nem csak könyvek írására, zeneművek alkotására, képek festésére van szükség. Egy jó magyar vendéglő, paprikás, fokhagymás, tejfölös ízeivel kitolt helyőrsége lehet a magyar kultúrának egy angol városban: lendíthet a helybeliek gasztronómiai életén, természetes találkozóhelye lehet a magyar kultúra iránt érdeklődőknek, és életben tarthat egy meg-megújuló baráti társaságot.

A szigetmagyarnak, lám, közvetítő szerepe is van. Értékét növeli, hogy második hazájának vívmányait első kézből kapja, és ferdítés nélkül közvetítheti a magyar világkultúra gócpontjai felé. A jelenlegi otthoni orvostudomány például sokkal jobban lépést tart a legújabb kutatásokkal, mint azt pénztelen laboratóriumaiból és korlátozott kutatási lehetőségeiből következtetni lehetne. A magyarázat a világ számos pontján működő magyar orvostudós közvetítő szerepében rejlik. Ha egy rákkongresszus valahol összeül, öt ország vezető kutatói között találunk magyarokat, több országot olykor csak magyarok képviselnek, kik, ha mondjuk Los Angeles-ben találkoznak, természetesen magyarul beszélnek egymással. Az egyikőjük József Attila, a másik az erdélyi kultúra, a harmadik a népzene kincseinek szerelmese. Minden kultúra erőforrás. Aki idekint két kultúrával él, azt két áramfejlesztő telep táplálja.

Végezetül hadd idézzek egy 1988-ban, éppen erről, a mi egzisztenciális kérdéseinkről szóló versemet:

Künnhalász bedúdolgatója

*Idehaza, odahaza
szoros élet ez, vagy laza?
Idekint, vagy útközben-ben,
tartsd a szíved, agyad rendben.
Szent Péterben? Pázmány Pétert!
Londonban Adyt idézzed,
ne az élő barométert.
Tartsd meg büszkén ezt az elvet:
El ne nyeld az anyanyelved!
S bármily passzusok takarnak,
maradj mindenütt agyarnak.
Szarvas agancsát vesztheti,
agyart nem lehet vedleni.*